
En het woord is beeld geworden?

De spannende relatie tussen protestantse theologie en film-beschouwing

B. Cusveller

Abstract

In the Netherlands academic study of motion pictures is rare. Some theological circles do offer informed opinions on motion pictures, but offer little constructive dialogue. A well-formed and intelligent reflection on these aspects of popular culture would serve Christians well. This article identifies differences and similarities in religious attitudes toward popular culture, media in general, and movies in particular. Progress in these discussions requires theological discussion of the moral and anthropological views underpinning attitudes toward movies.

1. Onderwerp en vraagstelling

Gerekend naar het aantal uren dat mensen ergens mee doorbrengen, kun je in het dagelijks leven een driedeling maken van werk, familie en vrije tijd (of, voor jongeren, school, vrienden en vrije tijd). Van deze drie krijgt de besteding van vrije tijd de minste theologische aandacht. Zo worden naast allerlei activiteiten heel wat uren besteed aan informatie en entertainment via digitale en andere media en heeft iedereen toegang tot een wereld van televisieseries en speelfilms. Terwijl veel mensen in vele landen ter wereld speelfilms kijken en in veel landen theologische studie aan speelfilms wijden, lijkt Nederland echter een van de landen waar weinig theologische studie over speelfilms plaatsvindt. Er zijn wel discussies *binnen* theologische kringen, maar er zijn weinig discussies *tussen* theologische kringen. Het inhoudelijke gesprek over geloof en cultuur is nauwelijks onderwerp van studie.

Om verschillende redenen is dit betreurenswaardig. Dit is niet de plaats om de oorzaken van de situatie te bespreken. Wel is dit de plaats om de prealabele vraag te stellen *welke* theologische kringen bedoeld zijn en *waarover* zij met elkaar in discussie zouden kunnen zijn. Mijn doel is dat zulk cultuurfilosofisch voorwerk onder theologen discussie over speelfilm of, breder, geloof en cultuur, bevordert, zodat gelovigen gevoed worden in hun dagelijks leven. Voor dit doel wil ik de meta-theologische vraag stellen welke opties er in zo'n discussie over geloof en cultuur onderscheiden kunnen worden. Omdat dit in andere landen, met name in de Engelssprekende wereld reeds wordt ondernomen,

kunnen we gebruikmaken van studies uit met name de Verenigde Staten. Een landkaart van het 'geloof en film'-terrein is daar eerder gemaakt en kan in het Nederlandse taalgebied worden toegepast. Tot slot zal ik aan de hand van die cultuurtheologische opties de issues lokaliseren waarover onderlinge discussie in het theologische debat over speelfilm kan gaan.

2. Christus en de cultuur

Een standaardwerk in de studie van film en theologie is *Reel Spirituality* van Robert Johnston.¹ Hierin geeft hij een indeling van vijf houdingen van christenen ten opzichte van film en beeldcultuur, losjes gebaseerd op de vijf theologische posities tegenover cultuur die Richard Niebuhr beschreef in zijn klassieker *Christ and Culture*.² Johnston meent in Niebuhrs continuüm een historische ontwikkeling te zien, waarbij de thematische focus en de normatieve instantie in de discussie verschuiven. Ik geef de toepassing op speelfilm hieronder weer in de chronologie waarin Johnston die behandelt en behandel daarbij ook de wijze waarop deze benaderingen in Nederland verschijnen.³

Bij de komst van de speelfilm waren de eerste christelijke reacties afwijzend. Bij een enkele conservatieve kring in de Verenigde Staten komt men die houding nog steeds tegen, in ieder geval ten opzichte van het gros van de reguliere films en bioscoopbezoek. Johnston noemt deze houding 'avoidance' (Niebuhrs 'Christ against culture'). Deze cultuurmijdende houding is in ons land vaak de officiële lijn van reformatorische (bevindelijk-gereformeerde) kerken, scholen en media. Tot degenen in de Nederlandse context die speelfilm afwijzen, behoren naast vertegenwoordigers van bevindelijk-geformeerde christenen ook sommige vertegenwoordigers uit pinkstergemeenten die principieel geen film kijken, of althans niet bepaalde categorieën films. Een uitgesproken vertolking van deze positie vinden we in *Schijn bedriegt* van C.J. Meeuse.⁴ Hoewel dit boek meer een historisch overzicht dan een theologische argumentatie bevat, kunnen bij hem drie typen bezwaren worden onderscheiden. Meeuse laat zien dat toneel door de kerkvaders en de oudvaders steeds werd afgewezen omdat

1 R.K. Johnston, *Reel Spirituality*, Grand Rapids; 2006 2nd ed., p. 55-56 e.v.

2 Niebuhr schetst een continuüm van vijf posities tussen de twee tegenovergestelde posities van 'Christ against culture' (cultuurmijdende bewegingen als het anabaptisme of de Nadere Reformatie) en 'Christ of culture' (cultuurchristendom). Zie H.R. Niebuhr, *Christ and Culture*, New York, 1951, 2001.

3 Het gaat me niet om een typering van die geloofsgemeenschappen als zodanig, maar om het lokaliseren van de benaderingen die Niebuhr en Johnston noemen in kringen die we nu eenmaal met onhandige benamingen aanduiden.

4 C.J. Meeuse, *Schijn bedriegt. Een Christelijke visie op toneelspel en speelfilm*, Barneveld, 2007.

dat (a) verderfelijke gevolgen had voor geloof en leven, (b) zo'n beetje alle tien de geboden overtrad en (c) in zichzelf leugenachtig en van heidense oorsprong is. Milder maar nog steeds 'filmschuw' is de brochure *DVD: Kijken of niet?* van het platform Mediawijzer, dat een pedagogische insteek biedt.⁵

Toen de ontwikkeling van de filmindustrie net zo onontkoombaar bleek als de komst van de trein en de computer, is de houding van veel christenen ten opzichte van speelfilms volgens Johnston ontwikkeld tot een van 'behoedzaamheid'. Hij duidt deze positie aan met 'caution'. Nog steeds zijn er in de Verenigde Staten bezorgde websites die puntenscores geven aan bijvoorbeeld geweld, vloeken en naakt in speelfilms en die films aan hun publiek aan- dan wel afraden. Een voorbeeld is het ageren van de 'Christian Film and Television Commission' en de 'Catholic League for Religious and Civil Rights' tegen films als *The Last Temptation of Christ*.⁶ 'Christelijke films', dat wil zeggen films met een expliciete christelijke boodschap en door een christelijke organisatie geproduceerd, en documentaires over de natuur, kunnen op instemming rekenen. In sommige 'behoudende' (christelijke) gereformeerde, hervormde en evangelische kringen in Nederland is deze beduchte houding duidelijk aanwezig. Een oudere generatie hervormde en gereformeerde gelovigen is opgegroeid zonder televisie of bioscoop. Daardoor is de filmbenadering die Johnston 'caution' noemt minder makkelijk in een kerkelijke kring te lokaliseren maar zeker herkenbaar. We kunnen die misschien het beste verbinden met wat bijbelgetrouwe of 'evangelicale' christenen genoemd worden, onder wie bijvoorbeeld leden van de Evangelische Omroep. In het Nederlands kunnen we deze houding ten opzichte van films aanduiden als 'bezorgd', waarbij met name geweld, vloeken en naakt op ethische en theologische bezwaren stuiten. De Evangelische Omroep bijvoorbeeld is terughoudend met het uitzenden en bespreken van speelfilms en hoewel het magazine van de EO, *Visie*, ook aandacht besteedt aan actuele bioscoopfilms, werd in een dubbelinterview met ondergetekende bijvoorbeeld gezorgd voor het bezwaarde tegenwicht in de persoon van de christelijk-gereformeerde ds. Jan van Amstel.⁷ Ook hierbij past het ageren tegen specifieke films, zoals het verzet van de vereniging Bijbel & Onderwijs tegen Harry Potter,⁸ of het aanbieden van 'verantwoorde' films door het *Nederlands Dagblad* en de distributeur Neema.

5 J. Stolk, *DVD: Kijken of niet?*, Apeldoorn, 2007; <http://www.mediawijzer.nl/>.

6 Johnston, *Reel Spirituality*, p. 57, 59.

7 *Visie* 2012/3, p. 26-27. Vergelijk ook de interviewvragen in https://www.eo.nl/magazines/visie/artikel-detail/wandelen-in-het-land-van-eeenhoorns-en-elfen/?clicked_searchresult=true.

8 <https://bijbelonderwijs.nl/>.

Toen volgens de chronologie van Johnston een derde generatie opgroeide in een cultuur die inmiddels doordrenkt was met beeldcultuur, kwam onder christenen de benadering op dat er veeleer een kritisch gesprek over en met de filmwereld moest worden gevoerd. Johnston geeft aan deze houding de aanduiding van 'dialogue'. Wellicht is de filmbeschouwing van het periodiek *Christianity Today* het beste in deze lijn te plaatsen, naast educatieve boeken als *Dancing in the Dark*,⁹ en *Everyday Theology*.¹⁰ In ons land herkennen we deze benadering het meeste in de cultuuropenheid van sommige gereformeerde, met name neocalvinistische kringen. Een belangrijke ontwikkeling in ons land was het voormalige op de leest van het Amerikaanse *Christianity Today* geschoeide tijdschrift *CV-Koers* (nu *De Nieuwe Koers*), dat de aanzet heeft gegeven tot de eerste website voor protestants-christelijke filmbeschouwing in Nederland, *Blikoponeindig*. Hierbij werd onder meer samengewerkt met studiegemeenschap L'Abri en het *Katholiek Nieuwsblad*. Deze 'media-geletterde' benaderingswijze was van invloed op de filmrecensies van het *Nederlands Dagblad*,¹¹ *De Nieuwe Koers* en het filosoferen over film in de kring van de Vereniging voor Christelijke Filosofie.¹²

Johnston suggereert dat zich een vierde houding van christenen ten opzichte van films ontwikkelde in de geest dat de cultuur van ons is en wij van de cultuur zijn; sterker nog, wij *zijn* cultuur. Johnston noemt deze houding 'appropriation' of toe-eigening. Een rooms-katholieke filmcriticus als Steven Greydanus (*National Catholic Register*, *decentfilms.com*) lijkt hier te passen, net als Jeffrey Overstreet,¹³ en William Romanowski's boek *Eyes Wide Open*.¹⁴ In ons land is deze houding herkenbaar bij midden-orthodoxe hervormden en confessioneel gereformeerden. De manier van filmbeschouwing die Johnston 'appropriation' noemt, kunnen wij duiden als een educatieve interesse in

9 R.M. Anker, L. Zuidervaart (red.), *Dancing in the Dark. Youth, Popular Culture, and the Electronic Media*, Grand Rapids, MI 1990. Zie in deze traditie ook de 'worldview'-benadering van T. Watkins, *Focus: The Art and Soul of Cinema*, Damaris, 2007.

10 K.J. Vanhoozer, C.A. Anderson, M.J. Sleasman (red.), *Everyday Theology. How to Read Cultural Texts and Interpret Trends*, Grand Rapids, 2007.

11 M. Hoogendoorn, 'Over Stoner en de heiligheid van God', Essay vrijdagbijlage Gulliver, *Nederlands Dagblad* 3 januari 2014.

12 M. Verkerk, B. Cusveller, J. Hoogland, M. Vermeulen, *Scherp gezien. Film en christelijke filosofie*, Amsterdam 2011; B. Cusveller (red.), *Het betoverde land achter het filmdoek. Film, fantasie en geloof*, Amsterdam 2010.

13 J. Overstreet, *Through a Screen Darkly*, Ventura CA, 2007.

14 W.D. Romanowski, *Eyes Wide Open. Looking for God in Popular Culture*, Grand Rapids, 2007.

speelfilms: wat zeggen films over ons en onze cultuur, nu we toch samen opgaan, en wat kunnen we met 'de diepere lagen' van films aan elkaar duidelijk maken? De christelijke bedding waar we deze benadering tegenkomen is onder meer 'midden-orthodox c.q. confessioneel'. Wat ik bedoel is dat bijvoorbeeld rond de 'christelijke filosofie' (voorheen reformatorische wijsbegeerte) ook enkele boeken verschenen, waarin 'mainstream' speelfilms genomen worden als spiegel van de moderne cultuur en aanleiding vormen tot reflectie op die cultuur, met alle lek en gebrek. Te denken valt aan *De matrix code*, en *Cinemasofie*.¹⁵

De laatste ontwikkeling in christelijke filmbeschouwing typeert Johnston als 'divine encounter' of goddelijke ontmoeting. Zijn gedachte is dat de esthetische ervaring van een speelfilm een openbarende werking, een ontmoeting met God in de cultuur kan inhouden, bijvoorbeeld geduid als ervaring van 'zin', 'betekenis', of 'de epifanie van het numineuze' (Ganzevoort). Hoe neocalvinistisch de achtergrond van de auteurs ook is, het werk *Catching Light* van Roy Anker,¹⁶ en *A Matrix of Meanings* van Craig Detweiler,¹⁷ past in deze lijn. Ook in Nederland komen we deze esthetische en brede religieuze belangstelling voor film tegen, onder meer in rooms-katholieke en 'vrijzinnige' kring. Ik bedoel niet dat iedere persoon die film benadert als een mogelijkheid om iets van God te leren en te ervaren ook theologisch gezien vrijzinnig is: Jeffrey Overstreet met zijn aandacht voor schoonheid, goedheid en waarheid als tekenen van Gods aanwezigheid en handelen in schepping en cultuur, kan men moeilijk vrijzinnig noemen.¹⁸ Maar, om bijvoorbeeld met Ruard Ganzevoort te spreken, het gaat er hier om 'de intrinsieke betekenissen van de films op het spoor te komen zonder die bij voorbaat op een christelijk raster te leggen'.¹⁹ Ook de van oorsprong rooms-katholieke filmbeschouwing van de KFA laat eerst de film als film spreken (in zijn kunstzinnige kwaliteiten) en zoekt daarin de levensbeschouwelijke betekenissen, de religieuze ervaring, de verbinding tussen het sacrale en seculiere.²⁰

15 B. Cusveller, M. Verkerk, M. de Vries, *De matrix code. Sciencefictionfilms als spiegel van de technologische cultuur*, Amsterdam, 2007; B. Cusveller, M. de Vries, *Cinemasofie. Grote vragen op het grote scherm*, Amsterdam, 2016.

16 R.M. Anker, *Catching Light. Finding God in the Movies*, Grand Rapids, 2004.

17 C. Detweiler, B. Taylor, *A Matrix of Meanings. Finding God in Popular Culture*, Grand Rapids MI, 2003; zie ook zijn *Into the Dark. Seeing the Sacred in the Top 25 films of the 21st Century*: Grand Rapids, 2007.

18 J. Overstreet, *Blik achter de schermen. Licht en duisternis in speelfilms*, Barneveld, 2009.

19 R. Ganzevoort, *De hand van God en andere verhalen*, Zoetermeer, 2006, p. 123.

20 <http://www.kfa-filmbeschouwing.nl/kfa.htm>.

3. 'Locating the issue'

Johnstons schema van theologische houdingen ten opzichte van filmbeschouwing is bruikbaar als uitgangspunt van wederzijdse erkenning. Zijn claim dat er een historische ontwikkeling in te ontdekken valt lijkt me voor het bevorderen van het onderlinge gesprek onbruikbaar; die leidt tot miskenning van de vroege reacties. De verschillende houdingen ten opzichte van de populaire beeldcultuur hebben ieder een eigen spirituele oorsprong en zullen daardoor naast elkaar bestaan. Bovendien brengt Johnston de Amerikaanse context in kaart,²¹ wat nog niet wil zeggen dat zijn chronologie de Nederlandse situatie in kaart brengt. Het is inhoudelijk dus niet zo interessant of het een 'ouderwetser' is dan het ander.

Johnston suggereert intussen terecht dat de houding van christenen ten opzichte van film zich chronologisch ontwikkelt *in twee opzichten*: (1) de thematische *focus* van de dialoog over geloof en film, en (2) de normatieve *richting* van de dialoog over geloof en film.²² Hij bedoelt dat de christelijke discussie steeds meer verschuift (1) van ethische naar esthetische beoordeling en (2) van gezag 'van theologie over film' naar 'van film over theologie'.

De vraag is nu hoe behulpzaam Johnstons twee dimensies zijn. In Nederland is tot nu toe weinig geschreven over film en theologie en nauwelijks een poging gedaan om mogelijke houdingen ten opzichte van film te identificeren. Wel geeft praktisch theoloog Ruard Ganzevoort een aanzet om de mogelijke houdingen van christenen ten opzichte van film te rubriceren.²³ Hij schetst drie mogelijke houdingen: een dogmatische (waarin de waarheid van het gebodene de focus is van filmbeschouwing), een ethische (waarin morele goedheid de focus is) en een esthetische (waarin de kunstzinnigheid en ambachtelijkheid de focus zijn). Hij lijkt ook een historische ontwikkeling te zien en bij voorkeur uit te komen bij de laatste als toegang tot betekenis. Deze stilering lijkt mij meer te maken te hebben met de filosofische universalia van het ware, het goede en het schone dan met theologisch en kerkelijk herkenbare beschouwingen van geloof en film. Ook hier is voor onderling gesprek de chronologie minder relevant dan het nu eenmaal naast elkaar bestaan van deze houdingen. Zo bezien lijkt de *focus* van filmbeschouwing niet het springende punt voor het onderlinge gesprek.

21 Maar zie zijn latere bundel R.K. Johnston (red.), *Reframing Theology and Film. New Focus for an Emerging Discipline*, Grand Rapids, 2007.

22 Johnston 2006, p. 56.

23 Ganzevoort 2006, p. 160-161, zie ook A.C. van Hell, *Widening the Screen*, Dissertatie Leuven: ETF / Amsterdam: VU, 2016, p. 61, die de rubricering overneemt.

De tweede dimensie die Johnston aanwijst in de dialoog tussen geloof en film is de richting van normativiteit: wat fungeert als kritische instantie op wat? Weegt geloof zwaarder op film dan film op geloof, of is het andersom? Dat lijkt wel veel uit te maken voor de indeling van theologische houdingen ten opzichte van speelfilms in Nederland. De houdingen van 'afwijzing' of 'terughoudendheid' zeggen dat het geloof het eerste en laatste woord heeft over wat er goed en mooi en waar is aan film: geen cultuur zonder Bijbel. De houdingen van 'toe-eigening' en 'goddelijke ontmoeting' zeggen dat de kritische relatie tussen cultuur en wat er over het geloof gezegd kan worden andersom ligt: geen Bijbel zonder cultuur. Als dit zo is valt te begrijpen waarom theologische kringen onderling nauwelijks gesprek voeren: ze ervaren een tegenstelling over schriftgezag.

Als in Nederland theologische studie van geloof en film verder wil komen, is de vraag of de tegenstelling wel zo massief is. Informatiever is het met elkaar te spreken over de details van de relatie tussen filmkijken en geloof: *waarin* verschillen de visies op de verhouding tussen geloof en cultuur precies? En ik zou denken: in vele dingen. Ik probeer in twee lagen dieper te boren.

4. Hoe verder: twee lagen

De dialoog tussen theologie en speelfilm gaat, als eerste laag, ook over filmgebruikvals verantwoord gedrag. Het gaat me niet om een ethiek van filmkijken, maar om de manier waarop geloven en filmgebruik zich volgens de verschillende posities tot elkaar verhouden als visies op *handelen*. Die verhouding kan in termen van bijbelgezag of 'een christelijk raster' gegoten worden. Maar die posities gaan algemener gezien over de verschillende deugden, normen en waarden die we in de gelovige *omgang* met cultuur prijzen of misprijzen. (De driedeling van deugden, normen en waarden is niet ongebruikelijk, omdat ze inzichtelijk maakt dat menselijk handelen, dus de vraag naar verantwoord gedrag, de structuur kent van een persoon met de gewenste kwaliteiten (deugden) voor het verrichten van de gewenste handelingen (normen) met het oog op de gewenste situatie (waarden).²⁴ Voor Meeuse staan er zoals we zagen andere gevolgen, geboden en gezindheden op het spel dan voor het *Nederlands Dagblad*. Het is voor een discussie over speelfilms informatiever te bespreken *welke* theologisch-ethische thema's in het christelijke leven op het spel staan dan een positie als geheel te *framen* als christelijk leven.

24 G. den Hartogh, F. Jacobs, T. van Willigenburg, *Wijsgerige ethiek. Hoofdvragen, discussies en inzichten*, Budel, 2013, p. 25-26; H. Jochemsen, G. Glas, *Verantwoord medisch handelen. Proeve van een christelijke medische ethiek*, Amsterdam, 1997, p. 178-179.

De dialoog tussen theologie en film gaat, als tweede laag, ook over de menselijke relatie tussen het ene zelf en het andere zelf. Ik bedoel dit. De wereld is zogezegd een arena waarin levensvisies strijden om de menselijke ziel. Maar *hoe* beïnvloeden het ene zelf en het andere elkaar op het punt van (on)geloof? Werkt dat rechtstreeks, van ‘naakte’ ziel tot ‘naakte’ ziel? Of spelen aspecten van het mens-zijn of in-de-wereld-zijn een ‘mediërende’ rol? Nicholas Wolterstorff observeert dat de ene mens volgens calvinistische optiek altijd met de ander interacteert in en door culturele praktijken zoals beroepen en dat het voor de communicatie van geloof uitmaakt hoe beroepsopvattingen, -producten en -processen deze interactie ‘stileren’, terwijl beroepspraktijken in lutherse optiek voor geloofscommunicatie een bijkomende context of vehikel zijn, zodat cultuur er voor de interactie tussen het ene zelf en het andere niet zo toe doet.²⁵ Welnu, *hoe* film een normatieve instantie vormt voor geloof en leven, of *hoe* geloof juist een normatieve instantie vormt voor film, hangt af van de manier waarop het zelf dat film maakt zich ten diepste verhoudt tot het zelf dat film kijkt. Komen geloof en ongeloof door films zomaar van de ene ziel bij de andere binnen? Dat lijken sommige christenen aan te nemen. Of is de menselijke en culturele interactie op het punt van geloof en film gecompliceerder?²⁶ Als de relatie tussen de ene (on)gelovige ziel en de andere gemedieerd wordt door populaire beeldcultuur, dan is het van belang om aandacht te besteden aan de manier waarop film geloof medieert. Maar dan hebben de verschillende theologische posities tegenover film verschillen te overbruggen. Kortom: onder houdingen ten opzichte van film zitten theologisch-antropologische thema’s.

5. Besluit

In discussies tussen theologische kringen in Nederland bestaat een impasse omtrent de plaats van film in het christelijk leven. Dit artikel biedt een verkenning van de theologische opties in de discussie over geloof en populaire beeldcultuur. Vervolgens heb ik daaronder een ethische en een antropologische laag aangewezen. Door deze meta-theologische exercitie kan over filmgebruik meer in detail discussie zijn dan tot op heden het geval is: over *welke* aspecten van het gelovige leven gaat het en over *welke* verhouding tot de ander en de wereld?

Ik ben bijvoorbeeld heel benieuwd hoe een filmrubriek in het *Reformatisch Dagblad* eruit zou kunnen zien die, hoe terughoudend ook, duidelijk maakt welke deugden, normen en waarden een bevindelijke kijker in specifieke films en televisieseries apprecieert (wat me persoonlijk voor zijn jongere

25 N.P. Wolterstorff, *Until Justice and Peace Embrace*, Kampen, 1985, p. 15-19.

26 Vgl. Van Hell 2016, p. 39.

generatie heel behulpzaam lijkt). Anderzijds ben ik ook benieuwd welke grenzen in filmkijkgedrag men wil trekken wanneer men aan de andere kant van het spectrum zit: kan men alles kijken? Het lijkt mij heel interessant om te weten op welke gebieden en om welke redenen we volgens medechristenen behoedzaam om moeten gaan met (sommige) films. Het lijkt me ook heel interessant om te weten op welke gebieden en om welke redenen film mij volgens medechristen iets over God en mijn christelijke leven kan leren. De ene traditie heeft daarin iets aan de andere te leren.

En *hoe* werkt beïnvloeding van geloof en filmkijken over en weer precies en voor *welke* voorbeelden geldt dit? De discussie die Steef de Bruijn en Rinke van Hell in het *Reformatorisch Dagblad* voerden over de negatieve uitwerking van films op jongeren,²⁷ liet allerlei eindjes open over de empirische kant van filmkijken. Wat zegt onderzoek daarover? Zijn de mensbeelden adequaat waaruit bezorgdheid en onbezorgdheid voortkomen? Juist de christelijke media en onderwijsinstellingen kunnen een rol spelen bij bezinning en kennisontwikkeling op dit gebied. Dat kan bijvoorbeeld bijdragen aan toepasselijk gebruik van film bij eindexamenvakken op christelijke middelbare scholen. De tijd lijkt mij rijp dat er een breed rondetafelgesprek komt met vertegenwoordigers van de verschillende posities die ik in dit artikel heb besproken, zowel theologen als media, om kennis en visies te delen en te ontwikkelen.

Cultuurtheologische studie van film waarin men de andere kring recht doet lijkt me winst voor de bezinning in en op het leven van gewone gelovige mensen in het Nederland van nu. Die komen immers in een belangrijk deel van de tijd waaraan ze hun dagelijks leven besteden, zowel in werk en educatie, als in gezin en vrijetijd in aanraking met de populaire beeldcultuur van speelfilms. Goed geïnformeerde evaluatie van speelfilms zal hen kunnen voeden.

B. Cusveller is werkzaam aan hogeschool Viaa in Zwolle.

27 *Reformatorisch Dagblad* 29 juni 2017, 30 juni 2017 en 8 juli 2017.